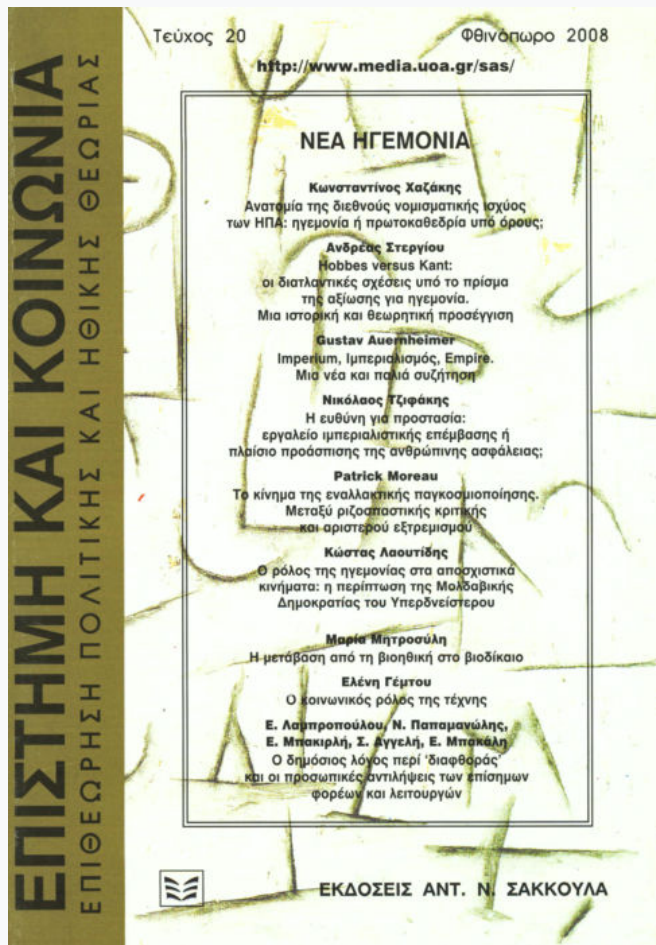

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 20 (2008)

Νέα ηγεμονία

Το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης: μεταξύ ριζοσπαστικής κριτικής και αριστερού εξτρεμισμού

Patrick Moreau

doi: [10.12681/sas.522](https://doi.org/10.12681/sas.522)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Moreau, P. (2015). Το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης: μεταξύ ριζοσπαστικής κριτικής και αριστερού εξτρεμισμού. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 117-142. <https://doi.org/10.12681/sas.522>

Το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Μεταξύ ριζοσπαστικής κριτικής και αριστερού εξτρεμισμού

Patrick Moreau*

Το άρθρο επιχειρεί μια προσέγγιση του κινήματος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Εξετάζει την προέλευσή του, ανατρέχει στις ιδεολογικές του ρίζες και πραγματεύεται την επικοινωνιακή του στρατηγική. Ο συγγραφέας περιγράφει τα κατεξοχήν αντικείμενα της πολεμικής του κινήματος αυτού και διερευνά τον ριζοσπαστισμό ή τον εξτρεμισμό τους. Επιδίδεται επίσης σε λεπτομερή ανάλυση των ομάδων που το απαρτίζουν ενώ, τέλος, εκθέτει τους κινδύνους που, κατά την άποψή του, ενέχονται στη συγκρότησή του.

1. Ανασκόπηση και χρονολογίες

Τον Σεπτέμβριο του 2004, σε μια παρουσίαση του κινήματος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης, η εφημερίδα *Le Monde* προβαίνει στην εξής ορθή διαπίστωση: 'Μέσα από τον αγώνα κατά της φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης δημιουργήθηκε ένα "αντι-κίνημα" και στη συνέχεια ένα κίνημα εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης, το οποίο προέταξε τα μεγαλύτερης εμβέλειας κοινωνικά προβλήματα έναντι των συγκρούσεων στον χώρο της εργασίας' (*Le Monde*, Dossiers et documents 2004). Υπάρχει λοιπόν τώρα το αίτημα ενός απολογισμού (Moreau & Steinborn 2005).

Το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης (εφεξής, ΚΕΠ) εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής συνδιάσκεψης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου [ΠΟΕ] στο Σιάτλ, στα τέλη του 1999. Ήδη στα μέσα της δεκαετίας του 1990 υπήρχαν ολοένα εντονότερες ενδείξεις για την ανάπτυξη ενός κινήματος κατά του φιλελευθερισμού: το 1994 στο Chiapas, τον χειμώνα του 1995 οι απεργίες στη Γαλλία, το 1998 οι διαδηλώσεις για τη μείωση της φορολογίας, πορείες στην Ευρώπη κατά της ανεργίας κ.λπ. Το ΚΕΠ αναδείχθηκε τότε σε έναν υπολογίσιμο

* Καθηγητής, CNRS Paris.

πλέον διεθνή παράγοντα και η οργάνωσή του αναπτύχθηκε με τους ίδιους ταχείς ρυθμούς όσο και η επιρροή του. Για πρώτη φορά μετά την κατάργηση του κομμουνιστικού συστήματος, ένα κίνημα επιτίθεται, σε διεθνή κλίμακα, στα θεμέλια του 'νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού' (Aguiton 2002, Andretta & Della Porta 2003, Bandy & Smith 2005, Bhagwati 2004: 439-463, Fumagalli 2002: 164-175, Lempen 2003, Losson & Quinio 2002, Mertes 2003, Smith & Johnston 2002, Sommer 2001, Walk & Nele 2002, Yuen 2004).

Η ολοένα πιο στέρεη πεποίθηση ότι το νεοφιλελεύθερο μοντέλο βρίσκεται σε κρίση, ενίσχυσε την κριτική ισχύ του ΚΕΠ. Η εξέλιξη του το οδήγησε από την αντιπαγκοσμιοποίηση στην εναλλακτική παγκοσμιοποίηση. Δημιουργήθηκαν τότε οι πρώτοι πυρήνες μιας διεθνούς κοινής γνώμης γύρω από λίγα, στην αρχή, ζητήματα, όπως η οικολογία, η μείωση της φορολογίας ή ο ΠΟΕ. Στις χώρες του βορείου ημισφαιρίου, η κοινή γνώμη εμφανίστηκε δεκτική προς τις θέσεις του ΚΕΠ. Οι αντιπολεμικές του πρωτοβουλίες ενίσχυσαν την επιρροή του, καθώς η πλειοψηφία των Ευρωπαίων ήταν αντίθετη στις αμερικανικές παρεμβάσεις. Στη συνέχεια, υπήρξαν και άλλες περιστάσεις που ευνόησαν την ανάπτυξή του: όσοι είχαν απομείνει από τα κοινωνικά κινήματα των δεκαετιών του 1960 έως και του 1980, καθώς και οι ομάδες *opposite* της δεκαετίας του 1990, συντάχθηκαν με το ΚΕΠ: σημεία επαφής δημιουργήθηκαν και με ένα μέρος της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Αυτή η συνάντηση και αυτή η σύγκλιση εξηγεί την ταχεία ανάπτυξη του κινήματος και την έλξη που άσκησε σε νέες ομάδες, όπως σε ομάδες του κινήματος των επαγγελματιών ενώσεων ή σε κινήσεις καταναλωτών.

Συνεπώς, το ΚΕΠ είναι εξαρχής ιδιαίτερα ετερογενές: είναι στελεχωμένο από ακτιβιστές, οι οποίοι ανταλλάσσουν απόψεις και ενεργούν από κοινού. Αλλά σε επιμέρους ζητήματα ή σε κοινές εκστρατείες, μπορούν να ενεργούν και αυτόνομα - βάσει των δικών τους αναλύσεων. Μέχρι το 2^ο Διεθνές Κοινωνικό Φόρουμ του Porto Alegre, η ετερογένεια αυτή ενείχε μια ισχύ. Επέτρεπε στο ΚΕΠ να διευρύνει συνεχώς τον πολιτικό του χώρο και να εισδύει στο ιδεολογικό πεδίο και στο πεδίο επιρροής των αριστερών κομμάτων. Επιπλέον, είχε τη δυνατότητα να κάνει αισθητή την παρουσία του σε ολοένα περισσότερους χώρους κοινωνικών και οικονομικών κινητοποιήσεων. Αυτή η πολυμέρεια δεν είχε ανασταλτική επίδραση, διότι η εναλλακτική παγκοσμιοποίηση δομούνταν επάνω σε έναν κοινό ιδεολογικό παρονομαστή: στην αναγκαία κατίσχυση των οικονομικών, κοινωνι-

κών, οικολογικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων, των καλούμενων 'ανθρωπίνων δικαιωμάτων', σε βάρος της λογικής του κέρδους. Σύμφωνα με αυτό το ιδεολογικό μοντέλο, οι άνθρωποι πρέπει να αποφασίζουν οι ίδιοι για το μέλλον τους και να αποποιηθούν τον ρόλο ανίσχυρων αντικειμένων του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Αυτή η θεμελιακή θέση δημιουργούσε συγκλίσεις και εξάλειψε εν μέρει τις διαφορές ανάμεσα στην αναθεωρητική και την επαναστατική πτέρυγα του κινήματος.

Όμως, η οργανωτική και η θεωρητική σύγκλιση γύρω από το κοινωνικό ζήτημα, την οικολογία και το κίνημα ειρήνης, δεν εξηγεί από μόνη της την άνοδο του ρεύματος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Πρέπει να ληφθούν υπόψη και ορισμένες δομικές όψεις.

Η πολιτική των περισσότερων κυβερνήσεων, αριστερή ή μη, κυριαρχείται από τη λογική του φιλελευθερισμού. Ο θρίαμβος όμως αυτού του οικονομικού δόγματος δεν είναι απόλυτος. Υπάρχουν κρίσεις σε διάφορα επίπεδα, και το ΚΕΠ τις καταγγέλλει με τρόπο ιδιαίτερα αποτελεσματικό, πράγμα που ισχύει κυρίως για την κρίση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου. Η υπόσχεση των αρχών της δεκαετίας του 1990 ότι όλα θα πάνε καλά για όλους, ότι θα υπάρξει άνοδος του επιπέδου της συλλογικής ευμάρειας και θα μειωθούν οι ανισότητες σε όλον τον κόσμο, έχει, ως αυτή τουλάχιστον τη στιγμή, αποδειχτεί ανέφικτη. Η δεύτερη όψη της κρίσης είναι κάτι που ομολογούν ακόμη και οι διαχειριστές της οικονομίας και η Παγκόσμια Τράπεζα: η πολιτική της δομικής προσαρμογής και της αποδοχής ενός αναπτυξιακού μοντέλου που βασίζεται στην πλήρη ένταξη στην παγκόσμια αγορά και στην κατάλυση όλων των προστατευτικών μηχανισμών, έχει αποτύχει. Τέλος, η αποτυχία της συνόδου κορυφής του ΠΟΕ στο Cancoun, έδειξε ότι η φαινομενική ομοφωνία του νεοφιλελεύθερου ρεύματος δεν ήταν παρά ένας μύθος.

Αυτή η τριπλή κρίση επηρεάζει ολοένα περισσότερο τους υπέρμαχους του νεοφιλελευθερισμού. Τα θεμέλιά του -η υπεροχή του κεφαλαίου, η οποία προϋποθέτει ελευθερία στη ροή του χρήματος, άνοιγμα των αγορών και ανάπτυξη του ελεύθερου εμπορίου- δεν αμφισβητούνται καν. Γύρω, όμως, από το ζήτημα των δυνατοτήτων της νέας ιεράρχησης των μηχανισμών του έχει ανοίξει μια θυελλώδης συζήτηση. Το νεοφιλελεύθερο στρατόπεδο έχει υιοθετήσει στις εσωτερικές του αντιπαραθέσεις επιχειρήματα του ΚΕΠ, πράγμα που οι εκπρόσωποί του εκμεταλλεύτηκαν αποτελεσμα-

τικά, ενισχύοντας έτσι σημαντικά την αξιοπιστία τους. Η Παγκόσμια Τράπεζα έδωσε ξανά προτεραιότητα στον αγώνα εναντίον της φτώχειας και αναγνώρισε τον ρόλο του κράτους στην αναπτυξιακή πολιτική. Η πλειοψηφία των κυβερνήσεων έχει σε ημερήσια διάταξη τη σταθερή ανάπτυξη, ενώ ο φόρος Tobin ήταν ένα από τα θέματα που συζητήθηκαν στη σύνοδο κορυφής του G-8, τον Ιούνιο του 2004.

Το εργατικό κίνημα στην Ευρώπη αποδυναμώνεται συνεχώς. Απεναντίας το ΚΕΠ κατάφερε να εισδύσει στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, γιατί βρίσκεται σε ομοφωνία με τη σύγχρονη εξέλιξη του ατομικισμού. Το φαινόμενο αυτό, το οποίο μελετούν επισταμένως οι κοινωνιολόγοι, ενεργεί ταυτόχρονα ως φρένο και ως κινητήρια δύναμη της εξέγερσης με αίτημα την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση. Ο ατομικισμός του 21^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται μεν από το *cosmoping*, την αδιαφορία προς τους άλλους και την απόρριψη της συλλογικής δέσμευσης. Συνιστά όμως και ένα κίνητρο της βούλησης για ατομική χειραφέτηση, που δίνει προτεραιότητα στην ατομική ευθύνη. Οδηγεί στην πολιτική δέσμευση, η οποία όμως δεν πραγματώνεται πια στο πλαίσιο των παραδοσιακών κομμάτων και της ιδεολογίας τους. Αυτό εξηγεί την υποχώρηση της παραδοσιακής κομματικής ένταξης, την οποία προπαγανδίζουν καθημερινά τα κόμματα της Αριστεράς και της Ριζοσπαστικής Αριστεράς. Αυτό που αντιθέτως ενοεείται είναι οι προοπτικές μιας κινητοποίησης η οποία αναπτύσσεται αυθόρμητα ή γύρω από ενέργειες πολιτών για την επίλυση κοινωνικών και οικολογικών ζητημάτων και για την προώθηση της ειρήνης.

Για τον λόγο αυτόν, οι νέοι είναι δυνάμει θετικά διακείμενοι προς τη δράση των εναλλακτικών της παγκοσμιοποίησης, ενώ ιδιαίτερα στην ηλικιακή ομάδα των κάτω των 30, ο αριθμός των μελών των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων φθίνει συνεχώς.

2. Ιδεολογία

Ο πυρήνας των θεωριών της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης προέκυψε από μια πρόσμειξη, με ανάλογη τροποποίηση, διαφόρων πολιτικών ιδεών, με επίκεντρο κυρίως τον μαρξισμό. Ορισμένοι συγγραφείς προσπαθούν να αναδείξουν στις αναλύσεις τους έναν 'τρίτο δρόμο' ανάμεσα στον σοσιαλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό· άλλοι στοχεύουν ρητά στην επανάσταση (Aguiton 2001, ATTAC Deutschland 2004, Bello 2001 και 2003, Boné &

Dufour 2000, Cassen 2002 και 2003, Fisher & Ponniah 2003, Forrester 2002 και 2003, Forum Mondial des Alternatives, Amin & Houtart 2002, Notes from Nowhere 2003, Vaneigem 2002, Ziegler 2002).

Η Susan George (2001, 2002) και η Naomi Klein (2003, 2005) επισημαίνουν στα έργα τους ορισμένα υπαρκτά προβλήματα που η παραδοσιακή πολιτική απέτυχε να αντιμετωπίσει ως σήμερα. Πρόκειται για το πρόβλημα της μαζικής ανεργίας, της πείνας, του AIDS ή της εκμετάλλευσης των ανθρώπων στον καλούμενο 'Τρίτο Κόσμο'. Ο Noam Chomsky (2001, 2002) επιχειρεί να εγγράψει ορισμένες εκφάνσεις της παγκοσμιοποίησης στη συνάφεια ενός είδους 'νέας θεωρίας του ιμπεριαλισμού'. Οι Michael Hardt και Antonio Negri (2003, 2004) ανέπτυξαν μια συνέχεια της μαρξιστικής θεωρίας στο βιβλίο τους *Empire*. Στη θεωρία τους διακρίνει κανείς μια ευφορία για την τεχνολογική ανάπτυξη και την πρόοδο, παράλληλα με μια ελπίδα για την εγκαθίδρυση μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, ως ιστορικού τελικού στόχου. Ο John Holloway (2002) αναμειγνύει κάθε είδους μαρξιστικές θεωρίες με μια συγκεχυμένη ανάλυση του παρόντος και μ' ένα κάλεσμα σε μια ενδεχομένως βίαιη επανάσταση.

Τα έργα που αναλύσαμε εδώ δεν έχουν απήχηση μόνο σ' έναν στενό κύκλο διανοουμένων, αλλά έχουν διαποτίσει την αστική κοινωνία και τα think tanks (Passavant 2004, Segerstrom 2003). Όποιος διαβάσει τις ομιλίες στο Φόρουμ για την Παγκόσμια Οικονομία στο Davos το 2005, θα εκπλαγεί ακούγοντας από το στόμα των κυβερνητικών εκπροσώπων αιτήματα που διατύπωσε ήδη πριν από μερικά χρόνια το κίνημα αμφισβήτησης της παγκοσμιοποίησης. Κατά καιρούς, οι ίδιες οι κυβερνήσεις και οι οικονομικοί θεσμοί αναγνώρισαν ότι πολύς κόσμος θεωρεί επιβεβλημένη τη φορολόγηση της κερδοσκοπίας ή τον περιορισμό του παγκόσμιου φαινομένου της πείνας. Η ανάλυση του status quo από τους εκπροσώπους της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης παραπέμπει λίγο-πολύ στον κοινό νου.

Οι αναλύσεις αυτές γίνονται δεκτές και στην κοινωνία πολιτών. Η κατάσταση επιδεινώνεται και εγκυμονεί κινδύνους και για τους πολίτες των βιομηχανικών χωρών. Η αναβίωση του δεξιού εξτρεμισμού στην Ευρώπη και επιλεκτικές ενέργειες εναντίον των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, μπορεί να θεωρηθούν ως ενδείξεις ότι ο κόσμος δεν είναι ευχαριστημένος με ότι έχει να προσφέρει η σημερινή πολιτική. Μπορεί λοιπόν να θεωρεί κα-

νείς βέβαιο, ότι οι ιδέες της αναθεωρητικής πτέρυγας των εναλλακτικών της παγκοσμιοποίησης έχουν πέσει σε πρόσφορο έδαφος.

Απεναντίας, οι θεωρίες των ριζοσπαστών της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης δεν έχουν καταφέρει ως σήμερα παρά να εισδύσουν σ' ένα μικρό μόνον τμήμα της κοινωνίας πολιτών ή των think tanks. Ωστόσο, όσον αφορά μεμονωμένα σημεία, διαπιστώνει κανείς μια σύγκλιση με τις ιδέες του Chomsky, του Negri ή του Holloway. Τα έργα τους διαπνέονται από έναν έντονο αντιαμερικανισμό, ο οποίος εξαπλώνεται τόσο σε μεγάλα τμήματα της κοινωνίας, όσο και στις ελίτ των διανοουμένων της Δυτικής Ευρώπης.

Όταν η πολιτική δεν καταφέρνει να επιλύσει ορισμένα φλέγοντα προβλήματα της εποχής μας, είναι δυνατόν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να προκύψει μια ριζοσπαστικοποίηση τμημάτων της αστικής κοινωνίας. Σχετικά παραδείγματα δεν συνιστούν μόνο οι βίαιες διαμαρτυρίες στη Γένοβα ή στην Πράγα αλλά, πιο πρόσφατα ακόμη, η κατάσταση στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και σε τμήματα της Ασίας που θυμίζει εμφύλια σύρραξη.

Η θεσμοποίηση του ΚΕΠ, με την έννοια ότι η καθεστηκία πολιτική ακούει, υιοθετεί και εν μέρει τροποποιεί τις αναλύσεις του, έχει ως συνέπεια τη ριζοσπαστικοποίηση ορισμένων τμημάτων του. Ακόμη κι αν οι αναλύσεις και οι επαναστατικές θεωρίες των Hardt και Negri και του Holloway είναι υπερβολικά αφηρημένες για να ξεσηκώσουν τα πλήθη, εμπνέουν ωστόσο τους ριζοσπάστες εντός του κινήματος. Τα δείγματα μιας φθίνουσας συνεκτικής ισχύος της καθεστηκίας πολιτικής και μιας δυσφορίας για τα κόμματα και εντός των κομμάτων, θα μπορούσαν να εντείνουν ακόμη περισσότερο τη σαγήνη του κινήματος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης.

Είναι το ΚΕΠ καρπός του Μάη του '68;

Τα ζητήματα με τα οποία αντιπαρατίθενται οι αναλύσεις του ΚΕΠ - η κριτική μιας νεοφιλελεύθερης πολιτικής που μοιάζει να έχει χάσει τον προσανατολισμό της, η κριτική στον Τύπο ο οποίος φαίνεται πως έχει υποδουλωθεί σε αυτή την πολιτική - και το κίνημα εναντίον του πολέμου στο Ιράκ φέρνουν στο νου την εξωκοινοβουλευτική αντιπολίτευση της δεκαετίας του 1960, που στράφηκε εναντίον των δομών εξουσίας του 'αυταρχικού κράτους', εναντίον του συγκεντρωτισμού των ΜΜΕ ή του πολέμου στο Βιετνάμ. Παρά την ομοιότητα των θεμάτων που απασχόλησαν την τότε εξωκοινοβουλευτική Αντιπολίτευση [Außerparlamentarische Opposition,

ΑΡΟ] και απασχολούν τώρα το ΚΕΠ, υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά: το ΚΕΠ, σε αντίθεση με τον Μάη του '68, δεν συνιστά κίνημα κατά κύριο λόγο διανοουμένων. Ναι μεν οι θεωρητικοί που αναφέρουμε εδώ ανήκουν σε ακαδημαϊκούς κύκλους και είναι αποδεκτοί κυρίως σε τέτοιους, οι αναλύσεις τους όμως δείχνουν μια επαφή με υπαρκτά προβλήματα και τοποθετήσεις μιας ευρείας κοινωνικής βάσης. Μετά τη διάλυση της ΑΡΟ πολλοί οπαδοί της έκαναν το μεγάλο βήμα της ένταξής τους σε κρατικούς θεσμούς. Πολλοί βετεράνοι ακτιβιστές διατηρούν ακόμη τέτοιες θέσεις και δημιουργούν εκεί ένα κλίμα συμπάθειας προς το ΚΕΠ. Επίσης, πολλοί από τους εκπροσώπους της ΑΡΟ έχουν περάσει στο ΚΕΠ. Η αποτυχία του κινήματός τους τους δίδαξε πολλά: τώρα, προσπαθούν να αποφύγουν την επανάληψη σφαλμάτων του παρελθόντος.

Η ανάλυση του έργου των θεωρητικών του ΚΕΠ έδειξε ότι στο κίνημα αυτό δεν υπάρχει ένα στεγανό ιδεολογικό σχήμα. Η απουσία αυτή έχει αντικατασταθεί από το σύνθημα 'Ο κόσμος μπορεί ν' αλλάξει', το οποίο καθένα από τα επιμέρους ρεύματα μπορεί να συμπληρώσει με το περιεχόμενο που του ταιριάζει. Αυτό το ελάχιστο σύγκλισης επιτρέπει στο κίνημα να αντιδρά, σε τυχόν μεταβαλλόμενες συνθήκες, με ραγδαίες αλλαγές του επίκεντρου των ιδεολογικών του αναφορών. Έτσι, πραγματοποιούνται κάθε χρόνο πολλές εκστρατείες για ποικίλα και διαφορετικά, σε πρώτη ματιά, ζητήματα.

Η ελαστικότητα των ιδεών που κατέδειξε η παραπάνω ανάλυση συνιστά μία από τις μεγάλες ελπίδες αυτού του κινήματος. Μολονότι δεν εκκρεμεί άμεσα μια κομμουνιστική επανάσταση, όπως την ευαγγελίζονται οι Hardt και Negri, χρειάζεται προσοχή: οι θεωρίες του ΚΕΠ είναι αντιπλουραλιστικές, αντιφιλελεύθερες και αντιαμερικανικές θεωρίες που ανάγονται στον μαρξισμό. Πρόκειται για θεωρίες υπολογισίμες διότι, παρά τη λογική ασυνέπεια που ενίοτε τις χαρακτηρίζει, είναι γεγονός ότι καταδεικνύουν τα ελλείμματα της σύγχρονης πολιτικής και, σε κάποια ευνοϊκή στιγμή, μπορούν να κινητοποιήσουν τις μάζες εναντίον της κατεστημένης πολιτικής τάξης.

3. Επικοινωνία

Θεωρητικά, όσο και συμβολικά, οι ακτιβιστές που παρουσιάσαμε διαμορφώνουν ένα ισχυρό δίκτυο επικοινωνίας μέσα στο ΚΕΠ. Σε κάθε περι-

πτωση, οι αδυναμίες του δικτύου αυτού είναι προφανείς: κάθε συμμετέχων ενεργεί στο πλαίσιο ενός συμπληρωματικού ρόλου σε ισάριθμα επίπεδα. Τα φόρα και οι δομές παρατήρησης δεν διαμορφώνουν ένα ενιαίο σχήμα που θα ήταν σε θέση να αλληλοτροφοδοτείται με πληροφορίες. Απουσιάζει ακόμη μια κοινή πλατφόρμα. Η πτέρυγα του ΚΕΠ με αναθεωρητικό προσανατολισμό έχει συνειδητοποιήσει ότι, παράλληλα με τις πρωτοβουλίες με σκοπό την ενίσχυση των εναλλακτικών ΜΜΕ, πρέπει να υπάρξουν και στρατηγικές διείσδυσης στα κυρίαρχα ΜΜΕ. Τα μέλη του ΚΕΠ αναζητούν μια αντίστοιχη στρατηγική, η οποία και θα τους φέρει περισσότερο στο προσκήνιο και θα ασκήσει εντονότερη πίεση στους θεσμούς. Αντιθέτως, έχουν προς το παρόν αποτύχει οι προσπάθειες της ριζοσπαστικής πτέρυγας να καταστήσει το διαδικτυο διεθνές πεδίο μάχης –ένα πεδίο κυριαρχούμενο από μια πολύμορφη στρατιά *guerilla* [αντάρτικου].

4. Κίνδυνοι

Ανοιχτή παραμένει ακόμα η ανάλυση των πολιτικών κινδύνων. Πρόκειται για μια μορφή ριζοσπαστισμού ο οποίος θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν εξισορροπητικό ρόλο και να επιτύχει, μακροπρόθεσμα, ορισμένα θετικά αποτελέσματα; Ή, πρόκειται για τη γένεση ενός διεθνούς εξτρεμισμού, ο οποίος δημιουργεί τις ίδιες ανησυχίες με τον ισλαμικό φονταμενταλισμό ή την ανερχόμενη ακροδεξιά στην Ευρώπη;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα συνιστά μια πρόκληση την οποία οφείλει κανείς να αντιμετωπίσει σε διάφορα επίπεδα και από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Πρώτα-πρώτα, το ζήτημα της γεωγραφίας: η διάκριση μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, Κεντρικής και Λατινικής Αμερικής και λοιπής αμερικανικής ηπείρου· επίσης, η αφροασιατική ομάδα (Stahler-Sholk 2001, Bennholdt-Thomsen 2001, Smith & Johnston 2002, Piper 2004, *Le Monde*, Dossiers et documents 2004, Bhagwati 2004). Στην Ανατολική Ευρώπη, το ΚΕΠ είναι ελάχιστα οργανωμένο –υπάρχει μόνο στην Ουγγαρία, την Πολωνία και την Τσεχία. Σε άλλες χώρες πρώην δορυφόρους της ΕΣΣΔ και στη Ρωσία, οι επιπτώσεις του πρόσφατου πολιτικού και οικονομικού μετασχηματισμού ισχυροποίησαν τις καπιταλιστικές τάσεις. Το υφιστάμενο αντικαπιταλιστικό δυναμικό διαμαρτυρίας μπορεί, τόσο σε επίπεδο οργάνωσης όσο και στις εκλογές, να έχει απήχηση διαμέσου των κομμουνιστι-

κών και μετακομμουνιστικών κομμάτων (Kitschelt 1999, Hirscher 2000, Aberg & Sandberg 2003, Kopecký & Mudde, 2003, Pollack 2003), εθνικιστικών και ακροδεξιών σχηματισμών και συσπειρώσεων της υπαίθρου. Το ΚΕΠ, χωρίς παρελθόν στην αγορά της πολιτικής, μοιάζει, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, καταδικασμένο σε αδυναμία, με μόνο πεδίο εξαίρεσης το ζήτημα της οικολογίας.

Στη Δυτική Ευρώπη, αντιθέτως, η κατάσταση ευνοεί ιδιαίτερα το ΚΕΠ. Και στη Β. Αμερική υπάρχει ένα αρκετά ισχυρό ρεύμα. Το υποστηρίζουν τρία, διαφορετικής ισχύος ρεύματα: το μικρό, αλλά πολύ μαχητικό οικολογικό κίνημα, το ισχυρό κίνημα των καταναλωτών και, τέλος, μια συσπείρωση ειρηνιστών και πολέμιων του Bush, την οποία ενίσχυσε ο πόλεμος στο Ιράκ.

Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής συνιστούν ένα ακόμη γόνιμο πεδίο για την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση. Για παράδειγμα, ο Lula στη Βραζιλία, κυβερνήσεις αριστερών εθνικιστών όπως ο Chavez ή ο Morales, οι ισχυρές κοινωνικές και οικονομικές εντάσεις στην Αργεντινή ή στην Ουρουγουάη, τα ολοένα επιτακτικότερα αιτήματα των Ίντιος στο Περού ή στο Μεξικό, και η αναγέννηση νεομαρξιστικών κινήματων *guerilla* αποτελούν εξελίξεις που καθιστούν τη Λατινική Αμερική μια ασταθή περιοχή του κόσμου, όπου σοβαροί κίνδυνοι απειλούν την ασφάλεια επιχειρηματιών, αγρών και ανθρώπων.

Θεωλώδης είναι η πρόοδος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης στην Ασία. Η συνάντηση του Μουμπάι,¹ το 2004, έδειξε ο τύπος των κοινωνικών φόρουμ υπό μορφή ανοιχτών χώρων διαλόγου μπορεί να μεταφερθεί σε άλλες ηπείρους. Οι τοπικές ιδιαιτερότητες –οι ποικίλες παραδόσεις της κοινωνίας πολιτών, των κοινωνικών αντιπαραθέσεων και η οργάνωσή τους– δεν λειτουργούν επ' ουδενί ανασταλτικά. Η επιτυχημένη διεύρυνση στην Ασία αποτελεί σημαντικό βήμα για την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση. Για το κίνημα, που έχει ριζώσει ως τώρα κυρίως στη Λατινική Αμερική και στην Ευρώπη, συνιστά την υπέρβαση ενός ακόμη ορίου: τη διεύρυνση σε μια περιοχή του κόσμου η οποία, με τους 'τύγρεις' και με τους 'δράκους' της, θεωρείται μία ή, μάλλον, η μόνη που έχει επωφεληθεί από την παγκοσμιοποίηση.

Επιβάλλεται η διάκριση ανάμεσα στους διαφορετικούς τύπους ακτιβιστών του ΚΕΠ (ΜΚΟ, ομάδες, δίκτυα). Ο Λένιν είχε διαπιστώσει πως το

γεγονός ότι 'αυτοί εκεί πάνω δεν μπορούν πια να διοικήσουν όπως πρώτα', συνιστά προϋπόθεση της επανάστασης. Το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: μήπως η προώθηση νέων τρόπων σκέψης στις (νεοφιλελεύθερες) ελίτ θα μπορούσε να είναι μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες του ΚΕΠ; Αναμφίβολα, οι ΜΚΟ και τα δίκτυα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης πέτυχαν εν μέρει τους στόχους τους, όπως δείχνει η ετήσια συνάντηση του Φόρουμ για την Παγκόσμια Οικονομία το 2005, στο Νταβός.

Ωστόσο, οι διαφορές στρατηγικής δημιουργούν εντάσεις στη συμμαχία δράσης των διαφόρων παραγόντων της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Ο ρόλος των ΜΚΟ ως εταίρων των διεθνών θεσμών αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα. Στην πραγματικότητα αναλαμβάνουν, χωρίς να προσφεύγουν σε παράνομους τρόπους δράσης (με εξαίρεση την Greenpeace) στους τομείς της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού και εν μέρει και της πολιτικής, τον ρόλο ενός διορθωτικού μηχανισμού ή του εμπνευστή της διόρθωσης του συστήματος. Απεναντίας, αναθεωρητικά δίκτυα όπως η ΑΤΤΑΚ,² έγιναν πολιτικοί ακτιβιστές, ιδιαίτερα μέσα στον χώρο της Αριστεράς. Μη κυβερνητικές οργανώσεις και δίκτυα μοιράζονται την 'αντιγνώση' και την ειδικότητα (στρατηγική της αντι-ηγεμονίας), αλλά και την παρουσία τους στα ΜΜΕ. Οι επαναστάτες ακτιβιστές είναι καλοί για πρωτοσέλιδα αλλά, με εξαίρεση τη Λατινική Αμερική, δεν έχουν απήχηση στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Όμως η συμμαχία των ΜΚΟ και των οπαδών της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης με αναθεωρητικό προσανατολισμό είναι προς το παρόν σαθρή. Μια πιθανή διάσπαση των δύο κατευθύνσεων, θα αποδυνάμωνε σημαντικά το ΚΕΠ.

Διαχωριστική γραμμή υπάρχει και στις ιδεολογικές προτεραιότητες. Το ΚΕΠ συνιστά μια εικονοποίηση της ανάκτησης της ταυτότητας μιας Αριστεράς, της οποίας ο αποπροσανατολισμός οφείλεται εν μέρει στην κατάργηση του κομμουνισμού και της αμερικανικής οικονομικής, στρατηγικής και πολιτισμικής ηγεμονίας, αλλά εν μέρει και στην ενίσχυση του ισλαμικού φονταμενταλισμού. Ωστόσο, δεν πρόκειται επ' ουδενί λόγω για μια εκτεταμένη 'ιδεολογική αναγέννηση', αλλά για την αποσπασματική ανάσταση μιας ιδεολογίας, μια ουτοπίας και μιας γλώσσας, με επίκεντρο τον αντικαπιταλισμό.

Το περίγραμμα αυτού του αντικαπιταλισμού είναι σαφές: ο υπαρκτός καπιταλισμός είναι η μοναδική αιτία του μπερδαλισμού, του κινδύνου του

φασισμού και της διάδοσης του ρατσισμού και του σεξισμού. Ο αντικαπιταλισμός είναι ταυτόχρονα βαθιά οικολογικός, διότι αντιλαμβάνεται την οικολογία ως τον αντίποδα της λογικής του καπιταλιστικού κέρδους.

Στην πάγια έμφαση της προτεραιότητας της αντικαπιταλιστικής δράσης συνίσταται και η σαφής διαφοροποίηση έναντι της σοσιαλδημοκρατίας (Deschouwer 1994). Σύμφωνα με τους οπαδούς του ΚΕΠ, η σοσιαλδημοκρατία λειτουργεί σήμερα εντός του καπιταλισμού και θέλει να εξισορροπήσει, έστω κουτσά-στραβά, τις υπερβολές του. Αυτό την οδηγεί μοιραία στην αποτυχία. Το ΚΕΠ έχει μια ουτοπική πλευρά –κατά τους οπαδούς του, ο καπιταλισμός δεν συνιστά το κατά Fukuyama τέλος της Ιστορίας. Η δομική κρίση του καπιταλισμού δημιουργεί προϋποθέσεις, χάρη στις οποίες ένα πλατύ κίνημα έχει ‘αντικειμενικά’ την πιθανότητα να διαμορφώσει μια αντιδύναμη και να απωθήσει έτσι τη λογική του φιλελευθερισμού. Το ι-δεώδες παραμένει βολонταριστικό: η πορεία των πραγμάτων μπορεί (και πρέπει) ν’ αλλάξει, γιατί πρόκειται για την ‘τελευταία ευκαιρία της ανθρωπότητας’ να δώσει τέλος στον πόλεμο, την εκμετάλλευση, τον ρατσισμό και τη φτώχεια και να αποφύγει την οικολογική καταστροφή. Σε αυτή την ουτοπική διάσταση συνυπάρχουν μια ευκαιρία και μια αδυναμία του ΚΕΠ: μια ευκαιρία, γιατί ασκεί έλξη στους νέους και στους διανοούμενους, κι ένας κίνδυνος ο οποίος απορρέει από το γεγονός ότι η πρόοδος του κινήματος είναι ακόμη ισχνή.

Αυτό εξηγεί και τις διευρυνόμενες αντιφάσεις μέσα στο ΚΕΠ. Είναι ένα κίνημα νέο και η ιστορία του γράφεται τώρα. Το οργανωτικό και ιδεολογικό του επίπεδο είναι ασταθές και εξαιρετικά προβληματικό. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται, τόσο πιο δύσκολη καθίσταται η εξεύρεση μιας ενιαίας στρατηγικής και μιας κοινής για όλους γλώσσας σε πολιτικό επίπεδο. Η έμφαση, για παράδειγμα, στη διαφορετικότητα στα κοινωνικά φόρα, θα μπορούσε να οδηγήσει σε παράλυση ή στο αντίθετό της: στον πολλαπλασιασμό βολонταριστικών εκστρατειών, προκειμένου να αυξηθεί η επιρροή του, με κίνδυνο όμως τη διάσπαση του κινήματος. Μέχρι σήμερα, το κίνημα συνιστά ένα είδος συλλογικής κραυγής ελπίδας: ‘Ο κόσμος μπορεί ν’ αλλάξει’.

Η κατάσταση αυτή κρύβει πειρασμούς –εκλογικής όσο και επαναστατικής υφής. Αν η ΑΤΤΑC ενέδιδε στον πειρασμό να συμμετάσχει στις εκλογές και μετασχηματιζόταν σε κόμμα, αυτό θα ήταν ο θάνατος του κινήμα-

τος. Τίθεται ωστόσο ένα ζήτημα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της μακροπρόθεσμης πολιτικής της ΑΤΤΑC με τα λόμπι. Ο πειρασμός της επανάστασης δυναμώνει, καθώς τα κινήματα της Λατινικής Αμερικής έχουν επιτύχει και διότι 'είναι καταφανές ότι ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός και οι μαριονέτες του' (Mumbai Resistance 2004) αντιμετωπίζουν πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά προβλήματα.

Ο παράγων ασφάλεια (αστυνομία, κράτος δικαίον, καταστολή) χρειάζεται προσοχή. Οι καναδικές αρχές ασφαλείας προέβησαν στην εξής ορθή διαπίστωση: 'Οι δημοκρατίες έχουν δικαίωμα και υποχρέωση να προασπίζουν την ελευθερία λόγου των πολιτών και το δικαίωμα του συναθροίζεσθαι. Αυτό ισχύει και για τους ακτιβιστές και γενικά για όσους ασκούν κριτική. Όμως και εκείνοι έχουν την υποχρέωση να σέβονται το δικαίωμα των εκλεγμένων να συναθροίζονται και να μπορούν να εκφράζουν τη γνώμη τους. Η τυραννία μικρών ομάδων ή και πλειοψηφιών οι οποίες επιδιώκουν να καταστειλουν την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων, παρακωλύοντας συγκεντρώσεις, δεν είναι αποδεκτή σε μια δημοκρατία' (Canada Security Intelligence Service 2000).

Πράγματι, οι παραβιάσεις του δικαίου και οι βιαιότητες, ως συνδρά φαινόμενα πολλών συνόδων κορυφής, δεν είναι αποδεκτά. Οι βιαιότητες των επιδιδόμενων σε υλικές καταστροφές (καταστροφείς, βανδαλιστές,³ βλ. παρακάτω τις επιμέρους κατηγορίες) ή του Μαύρου Μετώπου⁴ σε συνόδους του ΚΕΠ μπορούν να καταδικαστούν ως τρομοκρατικές ενέργειες, βάσει του σχετικού ορισμού στο νομοσχέδιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 2001: σύμφωνα με αυτόν, 'τρομοκρατικά εγκλήματα μπορούν να οριστούν ως ποινικά αδικήματα μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων εις βάρος ενός ή περισσότερων κρατών, των θεσμών τους ή του λαού τους, με σκοπό να τους απειλήσουν και να βλάψουν ή να καταστρέψουν τις πολιτικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές των κρατών αυτών'.

Η θέση αυτή διευρύνθηκε τον Οκτώβριο του 2001 με την προσθήκη 'σημαντική βλάβη σε δημόσια ιδρύματα, συστήματα μεταφοράς, θεσμούς που στηρίζουν τις εσωτερικές δομές [...] ή δημόσιους χώρους' (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, φάκελος διαθεσμικών υποθέσεων 2001). Μια σθεναρή πολιτική καταστολής εναντίον κάθε είδους βανδαλιστών είναι απολύτως αναγκαία. Απαιτεί μια ενισχυμένη διεθνή συνεργασία των αστυνομικών δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας, τη διασφάλιση πληροφοριών σχετικά με ο-

μάδες και ακτιβιστές, καθώς και τον περιστασιακό περιορισμό της ελευθερίας κίνησης μελών του Μαύρου Μετώπου. Ωστόσο, τα μέτρα αυτά δεν πρέπει να λάβουν διαστάσεις όπως στην Ιταλία, στη σύνοδο κορυφής στη Γένοβα. Η διάχυτη αστυνομική βία και η παρέμβαση πρακτόρων-προβοκατόρων αυξάνουν αναγκαστικά τον αριθμό των υποστηρικτών της βίας.

Υπάρχουν κοινά κίνητρα των 'βανδαλιστών'? Οι συλληφθέντες στα επεισόδια του Ενιαν σε γαλλικό ή ελβετικό έδαφος, αναρχοκομμουνιστές και μέλη του Μαύρου Μετώπου, είναι συνήθως ενεργά μέλη χωρίς πολιτικό παρελθόν, σύμφωνα με εσωτερική πηγή της γαλλικής αστυνομίας. Αυτή η νέα γενιά δεν γνωρίζει τίποτε ή σχεδόν τίποτε για τις ιστορικές μάχες των αυτόνομων, όπως π.χ. στο Brokdorf τη δε RAF μόνον κατ' όνομα τη γνωρίζουν. Η βία είναι γι' αυτούς ένα δοκιμασμένο μέσο της πολιτικής. Όσο πιο απαισιόδοξη είναι η τοποθέτηση των ακτιβιστών, τόσο πιο αναγκαία τους φαίνεται η χρήση βίας. Η τρομοκρατία επανήλθε στις επιλογές των ανθρώπων τουλάχιστον στις μέρες μας στρέφεται κατά κύριο λόγο στα αντικείμενα. Τέλος, τα ενεργά μέλη βλέπουν ότι η RAF, η Action Directe ή οι αγώνες των Παλαιστινίων στα ΜΜΕ επανέρχονται στη μόδα. Το παρελθόν το αντιλαμβάνονται μέσα από μια ρομαντική αχλύ, σαν έναν κόσμο όπου οι καλοί (ο Baader και οι σύντροφοί του) πολέμησαν τους κακούς (ισραηλινούς και αμερικανούς ιμπεριαλιστές). Αυτοί οι 'κακοί' υπάρχουν μέχρι σήμερα. Γι' αυτό, οι μάχες του παρελθόντος νομιμοποιούνται χωρίς την παραμικρή προσπάθεια κριτικής αντιπαράθεσης. Οι μελλοντικοί αγώνες δικαιώνονται από το δίκαιο των ανθρώπων και των λαών στην αντίσταση εναντίον της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης.

Η κατάσταση γίνεται πιο σύνθετη, αν παρατηρήσει κανείς τα μέτρα που λαμβάνονται για την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας στη διάρκεια των μεγάλων διαδηλώσεων του ΚΕΠ. Εδώ τίθενται δύο καίρια ερωτήματα: είναι δυνατόν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να προκύψουν σοβαροί κίνδυνοι και από την αναθεωρητική πτέρυγα του κινήματος; Πρέπει να θεωρήσουμε δεδομένη την επανεμφάνιση μιας 'γενιάς' τρομοκρατών τύπου RAF της δεκαετίας του 1970 και του 1980;

Το στρατόπεδο των αναθεωρητών. Το γεγονός ότι οι αναθεωρητές του ΚΕΠ αποδέχονται ανεπιφύλακτα την ερμηνεία της αρχής της 'νόμιμης α-

ντίστασης', νομιμοποιεί πράγματι ως μεθόδους του κινήματός τους τη χρήση βίας και την παράνομη δράση εντός του πλαισίου ενός κράτους δικαίου.

Μια από τις πρακτικές ειρηνικής υφής που εφαρμόζεται συχνά είναι η παθητική αντίσταση. Άλλες μορφές δράσης όλων των πτερυγών του ΚΕΠ είναι:

1. 'Reclaim The Streets-Parties' ['γιορτή ανάκτησης του δρόμου']: οι συμμετέχοντες σε αυτή τη μορφή δράσης καταλαμβάνουν παράνομα χώρους δημόσιας κυκλοφορίας. Το κίνητρο είναι λιγότερο η μετάδοση μηνυμάτων πολιτικού περιεχομένου και περισσότερο η ευχαρίστηση της πρόκλησης. Οι ενέργειες αυτές έχουν συχνά τη μορφή γιορτής του δρόμου. Αποδέκτες της πρόσκλησης σε τέτοιες ενέργειες είναι κυρίως οι νέοι, οι οποίοι πλήττουν με τις 'Latschdemos'⁵ και τις εκδηλώσεις με στόχο την ενημέρωση.
2. 'Critical Mass Actions' ['δράση της κρίσιμης μάζας']: οι ακτιβιστές παρεμποδίζουν με τα ποδήλατά τους την κυκλοφορία. Συνήθως χρησιμοποιούν ως αντιπερισπασμός για αξιόποινες πράξεις, όπως υλικές καταστροφές που πραγματοποιούνται εκεί κοντά.
3. 'Free Train Actions' ['δράση δωρεάν μετακίνησης']: οι συμμετέχοντες επιχειρούν να φτάσουν στο σημείο όπου πραγματοποιείται η εκάστοτε εκδήλωση διαμαρτυρίας του ΚΕΠ κάνοντας συλλογική λαθραία χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς.

Όσο για τους τύπους των ακτιβιστών, αυτοί είναι:

1. Εκείνοι που επιδίδονται σε μοϊκοταΐζ. Αυτό στρέφεται εναντίον εταιρειών η συμπεριφορά των οποίων είναι ηθικώς επιλήψιμη στα μάτια των πολέμιων της παγκοσμιοποίησης. Μια από τις πρόσφατες γνωστές ενέργειες πραγματοποιήθηκε εναντίον της Vodafone.
2. 'Βανδαλιστές' και 'θεριστές': σε αυτούς συγκαταλέγονται όσοι, για παράδειγμα, προβαίνουν σε βανδαλισμούς εναντίον εστιατορίων McDonalds –εμπνέονται από τις καμπάνιες εναντίον της 'mal bouffe' ('junk food')-, εκείνοι που θερίζουν αγρούς με φυτά μεταλλαγμένα με γενετικές τεχνικές, οι σαμποτέρ εταιρειών ειδικευμένων στη γενετική έρευνα. Πρόκειται για έντονα ιδεολογικοποιημένους βανδαλιστές που πιστεύουν ότι η εναλλακτική παγκοσμιοποίηση σε οικονομική βάση και η οικολογία συμπορεύονται. Τα θεωρητικά τους κείμενα

χαρακτηρίζουν αυτές τις ενέργειες μορφές στοχευμένης αυτοάμυνας, ως ένα είδος αναβίωσης της 'άμεσης δημοκρατίας'. Η πιο γνωστή τέτοια κίνηση στη Γαλλία είναι η Αγροτική Συνομοσπονδία [Confédération paysanne].

3. Movimento Tute Bianche (Disobbedienti από το 2005)⁶: πρόκειται για μια μορφή δράσης που φέρει τη σφραγίδα των ιταλών ακτιβιστών. Συγκεντρώνονται σε μεγάλο αριθμό, σε κλειστούς σχηματισμούς, αρματωμένοι με στρώματα, ελαστικά αυτοκινήτων, επαγγελματικά κράνη και μονωτικά υλικά και επιτίθενται σε αστυνομικούς.
4. Απλοί οπαδοί: βρίσκονται στην ηλικία της εφηβικής διαμαρτυρίας, είναι ευαίσθητοι στην αδικία και θέλουν να το φωνάξουν. Συχνά φοβούνται το μέλλον, ονειρεύονται έναν κόσμο ακαθόριστα διαφορετικό, έχουν ηπιώς αναρχικά χαρακτηριστικά, αλλά δεν είναι ή είναι ελάχιστα πολιτικοποιημένοι. 'Κλασικές' οργανώσεις, όπως η ΑΤΤΑC, τους απορρίπτουν. Συγκροτούν μια ισχυρότατη μειοψηφία στις μάζες που συγκεντρώνονται στις μεγάλες συνόδους αντικορυφής. Αυτοί οι εφηβοί υποστηρίζουν καμιά φορά τους βανδαλιστές του Μαύρου Μετώπου.
5. 'Ελευθερωτές': η δράση αυτών των μαχητικών ακτιβιστών στρέφεται εναντίον ιδρυμάτων που διεξάγουν πειράματα σε ζώα ή εναντίον επιχειρήσεων της βιομηχανικής μαζικής εκτροφής ζώων.
6. Σαμποτέρ: μαχητικοί ακτιβιστές, οι οποίοι χτυπούν ή καταστρέφουν, μεμονωμένα ή συστηματικά, οικονομικά ή κρατικά σύμβολα (ρολόγια σε πάρκα, τηλεφωνικούς θαλάμους, φανάρια, οχήματα κοινής ωφελείας), απενεργοποιώντας τα ή σημαδεύοντάς τα με γκράφιτι ή σπρέι.
7. Καταληψίες: χρησιμοποιούν τις παραδοσιακές μορφές των κινημάτων one-issue της δεκαετίας του 1980: κατάληψη ναών ή διοικητικών κτιρίων και, ενδεχομένως, λεηλασία του χώρου, καθιστικές διαμαρτυρίες σε δρόμους, συμβολικές, μη βίαιες, σύντομης διάρκειας ομηρείες...
8. Απεργιοί: η επιδείνωση της κατάστασης στην αγορά εργασίας στις βιομηχανικές χώρες θα μπορούσε να ριζοσπαστικοποιήσει μελλοντικά ακόμη και επαγγελματικές ενώσεις που δεν έχουν δείξει μέχρι στιγμής τέτοιο πρόσωπο. Οι απεργίες μπορεί να προκαλέσουν σοβαρή οικονομική βλάβη και να ισχυροποιήσουν την ικανότητα της κοι-

νωνίας να αντιπαρατίθεται στον καπιταλισμό· επίσης μπορεί να ενισχύσουν ένα κλίμα εχθρικό στον καταναλωτισμό. Από τις έριδες των διαφόρων περύγων στο εσωτερικό των συντεχνιών επωφελούνται κυρίως οι ριζοσπάστες του κινήματος (επαγγελματικές ενώσεις βάσης, όπως η SUD⁷ στη Γαλλία), όπου το όριο ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα είναι ρευστό.

9. Μαχητές του διαδικτύου, 'εικονικές διαμαρτυρίες' και guerilla της επικοινωνίας: δημόσια κανάλια επικοινωνίας κυβερνήσεων ή και εταιρειών παραλύουν από μια θύελλα φαξ, ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και τηλεφωνικών κλήσεων (βλ. www.moneop.org.) Μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατή η αποτίμηση του κινδύνου στο πεδίο της τεχνολογίας της πληροφόρησης. Οι εκτιμήσεις των ειδικών εκτείνονται μεταξύ ενός οράματος τύπου αποκάλυψης (επίθεση σε συστήματα παροχής ενέργειας, τράπεζες, κέντρα επικοινωνίας κ.λπ.) ως την υποτίμηση της απειλής η οποία βασίζεται στην εντεινόμενη απομόνωση των δικτύων επικοινωνίας με τη χρήση τεχνολογίας για την προστασία δεδομένων.

Άνοδος του αντιαμερικανισμού και του αντισιωνισμού· κίνδυνος αντισημιτισμού. Ο αντιαμερικανισμός συνιστά εδώ και 50 χρόνια σημαντική παράμετρο της πολιτικής και συγκαταλεγόταν στο βασικό ιδεολογικό οπλοστάσιο του κομμουνισμού διεθνώς. Η πρόσφατη πολύμορφη αναγέννηση οφείλεται στην προσωπικότητα του αμερικανού προέδρου George W. Bush, στην κατεύθυνση και στο ύψος της αμερικανικής πολιτικής και στους πολέμους στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ. Το ρεύμα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης, με έναν από τους σημαντικότερους ακτιβιστές της, την ATTAC, διαδραματίζει εδώ κεντρικό ρόλο. Η καθοδηγητική ομάδα της ATTAC France, ιδίως ο παλαιότερος πρόεδρος της Bernard Cassen, έχει συχνά χαρακτηρίσει τις ΗΠΑ ως τρομοκρατικό κράτος μη δικαίου.

Από γεωγραφική άποψη, παράλληλα με την ασταθή ζώνη των χωρών με μουσουλμανικό πληθυσμό, η Λατινική Αμερική πρέπει να θεωρείται ως περιοχή υψηλής επικινδυνότητας, καθώς αναπτύσσονται εκεί νέες ομάδες guerillas, το μοντέλο Ζαπάτα γίνεται ολοένα πιο δημοφιλές και οι Ίντιος ριζοσπαστικοποιούνται. Πολύ λιγότερο τεταμένη είναι κατάσταση στην Ευρώπη. Εδώ υφίστανται ορισμένοι 'συμβολικοί', όπως ονομάζονται, κίνδυνοι (πρόκληση βλάβης ή δολιοφθορά αμερικανικών ή υπό αμερικανικό

έλεγχο επιχειρήσεων, στοχευμένες επιθέσεις εναντίον αμερικανών βιομηχάνων με ηγετικές θέσεις, όπως η επίθεση εναντίον του Bill Gates με μια τούρτα). Στους στόχους με τη μεγαλύτερη προτίμηση συγκαταλέγονται κυρίως η αλυσίδα εστιατορίων MacDonalds· όμως και η Burger King, η Pizza Hut και η Kentucky Fried Chicken θεωρούνται ως τα κατεξοχήν κέντρα του 'junk food' (Bové & Dufour 2000).

Το ΚΕΠ αυτοκαθορίζεται ως αντιϊμπεριαλιστικό. Κατά συνέπεια, ακολουθεί ευρέως μια στρατηγική πολιτισμικού αντιαμερικανισμού, χωρίς ωστόσο εμπλοκή σε στρατιωτικά ζητήματα (Gisèle 2002). Αυτό όμως δεν ισχύει και για τον αντισιωνισμό. Το Ισραήλ στιγματίζεται ολόενα και πιο ανοιχτά ως 'μαριονέτα' του αμερικανικού ιμπεριαλισμού στην Εγγύς Ανατολή, η οποία χρησιμοποιεί τη συμμαχία της με την Αμερική προκειμένου να ασκεί μια 'παράνομη πολιτική καταστολής' εναντίον των Παλαιστινίων. Σύμφωνα με μεγάλο τμήμα των οπαδών του ΚΕΠ, ο παλαιστινιακός λαός ζει τα τελευταία 50 χρόνια υπό μαρτυρικές συνθήκες. Οι Παλαιστίνιοι εκπροσωπούνται σε όλες τις συνόδους κορυφής, ενώ παράλληλα παρατηρείται η ευρεία διάδοση μιας προφορικής και έντυπης (με εικονογραφικό υλικό) αντικαπιταλιστικής και αντιισραηλιτικής προπαγάνδας. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε την ΑΤΤΑC σε κρίση. Τον Ιούνιο του 2004, για παράδειγμα, αισθάνθηκε εξαναγκασμένη να αντιδράσει με ένα συνέδριο γύρω από το ζήτημα αυτό (www.attac.de/debatte/tuebpalaestina.php (05.07.02) και www.attac.de/debatte/kokrpalaestina.php). Το φαινόμενο της ανόδου ενός συγκαλυμμένου αντισιμητισμού συμβαδίζει με ανάλογες εκφάνσεις του στο ακροδεξιό και στο ισλαμικό-φονταμενταλιστικό στρατόπεδο.

Δημιουργία μιας νέας ευρωπαϊκής τρομοκρατίας αναρχο-κομμουνιστικής και οικολογικής προέλευσης. Από τους επαναστάτες της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης αναμένονται ποικίλες μορφές δράσης. Το φάσμα της δράσης αυτής εκτείνεται από την εγκληματικότητα μέσω υπολογιστών, στα οδοφράγματα και την τακτική των guerillas ως την τρομοκρατία. Και στο πεδίο αυτό, επιβάλλεται ένας διαχωρισμός μεταξύ των χωρών του Βορρά και του Νότου. Οι εξτρεμιστές επωφελούνται κυρίως από τη μορφή οργάνωσης του κινήματος. Η αποκέντρωση του δικτύου, το οποίο αποτελείται από μεμονωμένα άτομα και οργανώσεις, διευκολύνει τον συντονισμό στο επίπεδο της απαραίτητης στις τρομοκρατικές ενέργειες τεχνολογίας, ενώ παράλληλα επιτρέπει την κάλυψη μέσα στο κίνημα σε περίπτωση

κινδύνου και δυσχεραίνει πολύ την παρακολούθησή του από υπηρεσίες ασφαλείας και αρχές.

Όπως και να 'ναι, οι τρομοκρατικές μορφές δράσης εφαρμόζονται μέχρι σήμερα κυρίως στις ρωμανικές χώρες (Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία). Το παράδειγμα της Ιταλίας είναι χαρακτηριστικό: στις αρχές του 2004, οι ιταλικές δυνάμεις ασφαλείας διέλυσαν έναν πυρήνα αναρχικών τρομοκρατών που είχαν στείλει βόμβες αλληλογραφίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και σε ευρωβουλευτές. Η ομάδα αυτή ήταν επικεφαλής στις οδομαχίες με την αστυνομία στη Γένοβα. Ένα ακόμη παράδειγμα από την Ιταλία καταδεικνύει το διαφορετικό πολιτικό υπόβαθρο των νέων τρομοκρατών: το 2004 συνελήφθησαν δώδεκα πολέμιοι της παγκοσμιοποίησης, διότι κρίθηκαν ένοχοι για τη συμμετοχή τους στα επεισόδια στο περιθώριο της κυβερνητικής συνδιάσκεψης της Ε.Ε., την 4^η Οκτωβρίου 2003. Πραγματοποιήθηκαν τότε στη Ρώμη καταστροφές και επιθέσεις σε τράπεζες και πρατήρια βενζίνης. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν ο Nunzio D' Erme, δημοτικός σύμβουλος και μέλος του παλαιού κομμουνιστικού κόμματος Rifondazione Comunista (βλ. www.rifondazione.it) το οποίο έχει και μια ισχυρή πτέρυγα εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης.

Στις αγγλοσαξονικές χώρες (και περιθωριακά στη Γαλλία), η οικολογικής έμπνευσης τρομοκρατία αντιπροσωπεύει πραγματικό κίνδυνο, πράγμα που ισχύει κατ' επέκταση και για το κίνημα για την απελευθέρωση των ζώων.

Βασικός κίνδυνος: μια αντικειμενική διεθνής συμμαχία μεταξύ των πολέμιων της παγκοσμιοποίησης στον χώρο της ακροδεξιάς και των ισλαμιστών φονταμενταλιστών, σε συνεργασία με την αντιϊμπεριαλιστική και επαναστατική πτέρυγα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Η αντίσταση στο Μουμπάι έδειξε ότι οι ακροδεξιοί ακτιβιστές και οι ισλαμιστές φονταμενταλιστές έχουν τη δυνατότητα να έρχονται σ' επαφή και ν' ανταλλάσσουν απόψεις στο πλαίσιο διεθνών συναντήσεων. Προς το παρόν, έχει διαπιστωθεί ότι οι ανταλλαγές αυτές αφορούν κυρίως ζητήματα ιδεολογικής υφής ή πληροφορίες μεταξύ των διαφόρων στρατοπέδων (βλ. www.antiimperialista.org). Όμως η κατάσταση μεταβάλλεται ραγδαία.

5. Σύνοψη

Το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης εγείρει φόβους. Συνθήματα όπως 'Life is not for sale' ['Η ζωή δεν είναι προς πώληση'] και 'Ο κόσμος δεν είναι εμπόρευμα' έχουν γίνει πλέον κοινό αγαθό. Κινήματα και μεμονωμένα άτομα, τα οποία ασκούν κριτική στην παγκοσμιοποίηση και στον νεοφιλελευθερισμό, ονομάζονται σήμερα οπαδοί της 'εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης'. Διαπιστώνουν ότι 'ο γυμνός οικονομισμός είναι κακό πράγμα' και ότι η προτεραιότητα της οικονομίας ενέχει ολοένα αυξανόμενους κινδύνους. Οι κριτικές αυτές φωνές θεωρούν ότι οι κυβερνήσεις των σημαντικότερων βιομηχανικών χωρών (G7/G8) είναι οι αρχιτέκτονες των καλούμενων 'νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων'. Αυτό ισχύει και για υπερεθνικούς θεσμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, το Φόρουμ για την Παγκόσμια Οικονομία, η Ε.Ε. και οι μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Στο ιδεολογικό πεδίο, πρόκειται προφανώς για μια δυϊστική αντίληψη του κόσμου: μια 'ουμανιστική' ουτοπία απειλείται από τους 'εχθρούς' που αναφέραμε παραπάνω. Η πληθώρα των αναλύσεων και των 'διορθωτικών' σχεδίων του Κινήματος της Εναλλακτικής Παγκοσμιοποίησης αποδεικνύει ότι πρόκειται για μια σύνθετη πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική διαλεκτική. Εδώ επιχειρήσαμε μια προσέγγιση της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης, περιγράφοντας τα 'κατ' εξοχήν αντικείμενα' της πολεμικής του και διερευνώντας τον ριζοσπαστισμό ή τον εξτρεμισμό του.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Έμη Βαϊκούση

Σημειώσεις

1. Στο Μουμπάι [πρώην Βομβάη] της Ινδίας πραγματοποιήθηκε η συνάντηση του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ το 2004 [Σ.τ.Ε.].
2. Γαλλική οργάνωση με την επωνυμία Association pour la Taxation des Transactions financières pour l'Aide aux Citoyennes et citoyens: Οργάνωση για τη φορολόγηση των οικονομικών συναλλαγών επ' ωφελεία των πολιτών. Ιδρύθηκε το 1998 για να προωθήσει την επιβολή του φόρου Tobin. Η θεματολογία της διευρύνθηκε γρήγορα και σήμερα εκπροσωπείται σε πολλές χώρες του κόσμου [Σ.τ.Ε.]
3. Zerleger και Zerstorér, στο πρωτότυπο [Σ.τ.Μ.]

4. Το μπλοκ των αναρχικών αλλά και άλλων ομάδων που εμφανίζονται στις διαδηλώσεις με μαύρη ενδυμασία, καθότι μαύρο είναι το χρώμα του αναρχισμού [Σ.τ.Ε.]

5. Έτσι αποκαλούνται οι παραδοσιακές αργόσυρτες πορείες στα γερμανικά [Σ.τ.Ε.]

6. Η κίνηση Tute Bianche [λευκές φόρμες] πρωτοεμφανίστηκε στην Ιταλία το 1994, όταν ο δήμαρχος του Μιλάνου αποφάσισε να απομακρύνει με τη βία καταληψίες ενός κοινωνικού κέντρου, δηλώνοντας ότι αυτοί πλέον θα περιφέρονται σαν φαντάσματα στην πόλη. Η αντίδραση των ακτιβιστών ήταν η δημιουργία μιας κίνησης ανθρώπων ντυμένων στα λευκά οι οποίοι συμβολίζουν και τη μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων του πλανήτη που είναι αόρατοι για τον καπιταλισμό. Από το 2005, μέρος της κίνησης αυτής μαζί με άλλες οργανώσεις ανήκουν στο κίνημα των Disobbedienti, των Ανυπάκουων [Σ.τ.Ε.]

7. Γαλλική συνομοσπονδία συνδικαλιστικών οργανώσεων του τομέα της εκπαίδευσης που δραστηριοποιείται στον χώρο της άκρας Αριστεράς (Fédération des syndicats sud éducation, όπου sud είναι τα αρχικά των λέξεων 'solidaires, unitaires, démocratiques': 'αλληλέγγυοι, ενωτικοί, δημοκρατικοί') [Σ.τ.Ε.]

Βιβλιογραφικές αναφορές

- 'Antisemitismus/Nahost' am 14./15.02.2004 in Hannover. Kiel, Februar 2004 in: www.anis-online.de/pages/_text2/0626_essay14-3.htm#3.
- Aberg, M. & Sandberg, M. (2003). *Social capital and democratisation: Roots of trust in post-Communist Poland and Ukraine*, Aldershot: Ashgate.
- Aguiton, C. (2002). *Was bewegt die Kritiker der Globalisierung?: von Attac zu Via Campesina*, Köln: Neuer ISP-Verlag.
- Aguiton, C. (2001). *Le monde nous appartient*, Paris: Plon.
- Albritton, R. (2004). *New socialisms: futures beyond globalization*. London [u.a.]: Routledge.
- Almendro, J. (1998). 'ATTAC contre la dictature des marchés financiers', στο *Utopies économiques*, Marseille: Agone, 75-90.
- Amoore, L. (2005). *The global resistance reader*, London-New York: Routledge.
- Ancelovici, M. (2002). 'Organizing against globalization: the case of ATTAC in France', *Politics & Society*, 30, 3: 427-463.
- Andretta, M., Della Porta, D. (2003). *No global-new global: Identität und Strategien der Antiglobalisierungsbewegung*. Frankfurt am Main [u.a.]: Campus-Verlag.
- ATTAC Deutschland (2004). *Alles über Attac*. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag.

- ATTAC France (2002). *ATTAC au Zénith: manifeste 2002*. Paris: Ed. Mille et une nuits.
- Bandy, J. & Smith J. (2005). *Coalitions across borders: transnational protest and the neoliberal order*, Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
- Barber, B. (1996). *Djihad versus Mc World*, Paris: Hachette.
- Barlow, M. & Clarke, T. (2002). *La bataille de Seattle: sociétés civiles contre mondialisation marchande*. Paris: Fayard.
- Bello, W. (2001). *The future in the balance: essays on globalization and resistance*, Oakland, Calif.: Food First Books: Focus on the Global South.
- Bello, W. & Engelhardt, M. (2003). 'Die Umwelt in der Globalisierungsfalle: McPlanet.com', πρακτικά του συνεδρίου της Attac, του BUND και της Greenpeace, σε συνεργασία με το ίδρυμα Heinrich Böll και το Ινστιτούτο του Wuppertal για το κλίμα, το περιβάλλον και την ενέργεια (Βερολίνο, 27-29 Ιουνίου 2003, Αμβούργο, εκδ. VSA).
- Bennholdt-Thomsen, V. (2001). *There is an alternative: subsistence and world-wide resistance to corporate globalization*. Victoria: Spinifex Press και New York: Zed Books.
- Bewernitz, T. (2002). *Global x: Kritik, Stand und Perspektiven der Antiglobalisierungsbewegung*. Münster: Unrast-Verlag.
- Bhagwati, J. (2004). 'Anti-globalization: why?', *Journal of policy modeling*, New York, NY [u.a.]: Elsevier North-Holland Bd. 26, 4: 439-463.
- Bircham, E. & Charlton, John (eds.) (2001). *Anticapitalism: a guide to the movement*. London: Bookmarks.
- Bové, J. & Dufour, F. (2000). *Le monde n'est pas une marchandise. Des paysans contre la malbouffe*, Paris: La Découverte.
- Brichet, M. (2002). 'Le syndicalisme à l'épreuve du mouvement antimondialisation français: ATTAC, SUD, CGT, CFDT', *Mémoire DEA: Sociologie politique et politiques publiques*. Sociologie politique: Paris, IEP.
- Bugajski, J. (2002). *Political parties of Eastern Europe: A guide to politics in the post-communist era*, Armonk, NY [u.a.].

- Canada Security Intelligence Service (2000). 'Anti-globalization-a spreading phenomenon', Ottawa, Perspectives-Canadian Security Intelligence Service, 8 Capling.
- Cassen, B. (2002). *Tout sur ATTAC 2002*. Paris: Mille et une nuits
- Cassen, B. (2002). *Le mouvement ATTAC*. Paris: Seuil.
- Cassen, B. (2003). *Le G8 illégitime*. Paris: Ed. Mille et une nuits.
- CETIM (2002). *Via campesina. Une alternative paysanne à la globalisation néolibérale*, Genève: CETIM.
- Chomsky, N. (2001). *Profit over People, Neoliberalismus und globale Weltordnung*, Hamburg.
- Chomsky, N. (2002). 'A world without war?: Reflections on globalization and antiglobalization', *Canadian journal of development studies*, Ottawa, Bd. 23, 3: 493-511.
- Conseil de l'UE (2001). 'Dossier inter institutionnel 2001/0217 (cns) 26.10.2001', Bruxelles: Europäischer Rat.
- Conway, J. M. (2004). *Identity, place, knowledge: social movements contesting globalization*, Black Point, N.S.: Fernwood.
- Cultures en mouvement* (2003). 'L'autre mondialisation en marche: forums sociaux, initiatives solidaires, citoyenneté européenne', *Cultures en mouvement*, 62.
- Danaher, K. & Burbach, R. (2000). *Globalize this!: the battle against the World Trade Organization and corporate rule*. Monroe, Me.: Common Courage Press.
- Deschouwer (eds.) (1994). *Social Democracy in a Post-Communist Europe*. Ilford, Essex: Frank Cass.
- Fisher, W. F. & Ponniah, T. (2003). *Un autre monde est possible: pour une autre mondialisation: le Forum social mondial*. Parangon.
- Forrester, V. (1997). 'Menschen sind wichtiger als Bilanzen', *Gewerkschaftliche Monatshefte*, 48, Wiesbaden: VS-Verlag: 617-623.
- Forrester, V. (2002). *Die Diktatur des Profits*. München: Dt. Taschenbuch-Verl., 2002.
- Forrester, V. (2003). *Van Gogh oder das Begräbnis im Weizen*. Hamburg: Ed. Nautilus, 2003.

- Forum Mondial des Alternatives, Amin, S. & Houtart, F. (2002). *Mondialisation des résistances: l'état des luttes 2002*. Paris: L'Harmattan.
- Francescato, G. (2002). *No global: da Seattle a Porto Alegre; [le ragioni di un movimento che può? cambiare il mondo]*. Milano: Libri Scheiwiller.
- Fumagalli, A. (2002). 'Histoire du mouvement antiglobalisation en Italie', *Multitudes* (2002-10) n°10: 164-175.
- George, S. (2002). *WTO-Demokratie statt Drakula: für ein gerechtes Welthandelssystem*. Hamburg: VSA-Verlag.
- George, S. (2001). *Der Lugano-Report oder Ist der Kapitalismus noch zu retten?*, Reinbek.
- Gisèle H. (2002) "Le goulag tropical de Guantanamo"... Attac: sus au Grand Satan! *Le Nouvel Observateur* en ligne, Semaine du jeudi 24 janvier 2002 - n°1942 - France-Europe.
- CBS news (2003). 'Hacker Danger For Power Supply?' www.cbsnews.com/stories/2003/09/11/tech/main572770.shtml, New York, 11 September
- Hardt, M. & Negri, A. (2004). *Multitude: Krieg und Demokratie im Empire*. Frankfurt/Main [u.a.]: Campus-Verlag.
- Hardt, M. & Negri, A. (2003). *Empire*. Cambridge, Mass. [u.a.]: Harvard Univ. Press.
- Held, D. & McGrew, A. G. (2003). *Globalization/anti-globalization*. Cambridge [u.a.]: Polity.
- Hirscher, G. (2000) *Kommunistische und postkommunistische Parteien in Osteuropa: Ausgewählte Fallstudien*, München.
- Holloway, J. (2002). *Die Welt verändern, ohne die Macht zu übernehmen*, Münster.
- Kitschelt, H. (1999). *Post-communist party systems: Competition, representation, and inter-party cooperation*, Cambridge [u.a.].
- Klein, N. (2003). *Journal d'une combattante: nouvelles du front de la mondialisation*. Paris u.a.: Actes Sud.
- Klein, N. (2005). *No Logo!: Der Kampf der Global Player um Marktmacht-Ein Spiel mit vielen Verlierern und wenigen Gewinnern*. München: Goldman.

- Kopecký, Petr & Mudde, Cas (eds.) (2003). *Uncivil society? Contentious politics in post-communist Europe*. London.
- Le Monde* (2004). 'Incontournables mondialistes', Dossiers et documents Nr. 334, Septembre.
- Lempen, B. (2003). *La démocratie sans frontières: essai sur les mouvements anti-mondialisation*. Lausanne: l'Age d'homme.
- Losson, C. & Quinio, P. (2002). *Génération Seattle: les rebelles de la mondialisation*. Paris: B. Grasset.
- Marysse, S. (2002). 'De argumenten van de antiglobalisten', *Economisch en sociaal tijdschrift*, Antwerpen: Fac. Bd. 56, 2, 241-264.
- Mertes, T. (2003). *A movement of movements: is another world really possible?* London [u.a.]: Verso.
- Midnight Notes (2001). *Auroras of the Zapatistas: local and global struggles of the Fourth World War*. New York: Autonomedia.
- Moreau P. & Steinborn, E. (2005). 'Eine andere Welt ist möglich': *Identitäten und Strategien der globalisierungskritischen Bewegung*, Hanns-Seidel Stiftung, München.
- Mots* (2003). 'Mondialisation(s)', 71: 3-122.
- Moure, T. (2003). 'A batalla das linguas no mundo actual: multilinguismo e antiglobalización?', *Grial: revista galega de cultura-Vigo*, T. 41, Nr. 160: 18-29.
- Nicola Piper (ed.) (2004). *Transnational activism in Asia: problems of power and democracy*. London [u.a.]: Routledge.
- Notes from Nowhere (ed.) (2003). *We are everywhere: the irresistible rise of global anticapitalism*. London [u.a.]: Verso.
- Nossal, K. R. (2000). 'Death of distance or tyranny of distance?: The internet, deterritorialisation, and the anti-globalisation movement in Australia' Canberra: Dept. of Intern. Relations, Research School of Pacific and Asian Studies, The Australian National University.
- Passavant, P. A. (2004). *The empire's new clothes: reading Hardt and Negri*. New York [u.a.]: Routledge.

- Pastor, J. (2002). *Qué son los movimientos antiglobalización: Seattle, Genova, Porto Alegre ...; los diferentes grupos y sus propuestas; el debate despues del 11/09*. Barcelona: RBA Libros.
- Pollack, D. (ed.) (2003). *Political culture in post-communist Europe: Attitudes in new democracies*, Aldershot [u.a.].
- Ruggiero, V. (2002). "Attac": a global social movement?' *Social Justice*, vol.29: n°1-2: 48-60.
- Segerstrom, P. S. (2003). *Naomi Klein and the anti-globalization movement*. London: Centre for Economic Policy Research.
- Smith J.; Johnston H. (2002). *Globalization and resistance: transnational dimensions of social movements*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Sommier, I. (2001). *Les nouveaux mouvements contestataires. A l'heure de la mondialisation*, Dominos, Flammarion.
- Stahler-Sholk, R. (2001). 'Globalization and social movement resistance: the Zapatista rebellion in Chiapas, Mexico', *New Political Science* (2001-2), 23, 4: 493-516.
- Starr, A. (2000). *Naming the enemy: anti-corporate movements confront globalization*. Annandale, NSW, Australia: Pluto Press; London; New York: Zed Books.
- Studien des Bundesamtes für Sicherheit in der Informationstechnik (BSI) (2005). In: www.bsi.bund.de/fachthem/sinet/studien.htm.
- Trautmann, F. (2001). 'Internet au service de la démocratie?: le cas d'Attac', *Cahiers du CEVIPOF*, (2001-10) n° 30: 1-105.
- Vaneigem, R. (2002). *Pour l'abolition de la société marchande, pour une société vivante*. Paris: Payot & Rivages.
- Veltmeyer, Henry (Ed.) (2004). *Globalization and antiglobalization: dynamics of change in the new world order*. Aldershot [u.a.]: Ashgate.
- Walk, H.; B. Nele: (2002). *Globaler Widerstand: internationale Netzwerke auf der Suche nach Alternativen im globalen Kapitalismus*. Münster: Verl. Westfälisches Dampfboot.
- Wieviorka, M. (ed.) (2003). *Un autre monde...: contestations, dérives et surprises dans l'antimondialisation*. Paris: Balland.
- www.antiimperialista.org.

www.attac.de/debatte/kokrpalaestina.php (17.04.02)

www.attac.de/debatte/tuebpaestina.php (05.07.02)

www.moveon.org

Yuen, E. (2004). *Confronting capitalism: dispatches from a global movement*. New York: Soft Skull Press.

Ziegler, J. (2002). *Les nouveaux maîtres du monde: et ceux qui leur résistent*. Paris: Fayard.